

Магдисяк Л.І.

Факторна структура психологічної готовності особистості до виходу на пенсію

Магдисяк Людмила Іванівна, аспірант 2 року навчання
кафедра загальної та соціальної психології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Анотація. Статтю присвячено проблемі емпіричного дослідження структурно-функціональних особливостей структури психологічної готовності особистості до виходу на пенсію. У статті проаналізовано результати дослідження структури психологічної готовності особистості до виходу на пенсію вікової групи – періоду “пізньої зрілості” за допомогою методу факторного аналізу. Викладено основний зміст та інтерпретацію отриманих факторів. В основній частині роботи наведені результати дослідження, у якому взяли участь особи віком від 50 до 60 років. Результати аналізу змісту факторів дають можливість означити динаміку розвитку структури психологічної готовності особистості до виходу на пенсію. Розвиток відбувається через інтеграцію – об’єднання окремих частин у єдине ціле, набуваючи нової якості. Генералізація окремих частин призводить до появи п’яти факторів у період пізньої зрілості, які виявляють чітку спрямованість особистості на готовність до виходу на пенсію: поведінковий, міжособистісний, комунікативний, інтелектуальний, емоційно-вольовий. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше на емпіричному рівні було досліджено взаємозв’язок між психологічною готовністю та особистісними проявами людини. Отримані результати можуть бути використані для створення програм та тренінгових занять.

Ключові слова: психологічна готовність, пізня зрілість, вихід на пенсію, зовнішня структура, компоненти психологічної готовності, факторний аналіз

Вступ. На сьогоднішній день у психології існує багато концепцій та підходів до тлумачення сутності, структури, принципів, змісту психологічної готовності особистості. Різноманітність бачень цього поняття пояснюється неоднаковістю базових методологічних засад в організації дослідниками пояснень, розуміння даного поняття. Передусім потрібно розглянути трактування самого поняття “готовність”. Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це ще й показник діяльності суті особи, міра здібності. С. Ожегов дає визначення категорії готовності як “стан, при якому все зроблено, все готово, для чогонебудь” [2].

За В. Далем, термін “готовий” характеризує людину, яка повністю зібрана, пристосувалась до чогось; про таку, що може та бажає щось робити [2].

У психологічній літературі визначення поняття “психологічна готовність” згадується як “психологічна готовність до дії” і розуміється як стан ефективного виконання певних дій.

Л. Кандибович вважає, що готовність – це первинна фундаментальна умова успішного виконання будь-якої діяльності [3].

Теоретичний аналіз науково-психологічної літератури показав неоднозначне розуміння психологічної готовності: як певних здібностей (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн), як ознаку установки (Д. Узнадзе), як стан психіки, який характеризується мобілізацією фізичних та психічних сил (М. Левітов, Л. Нерсисян, В. Пушкін та ін.), як прояв комплексу індивідуально-особистісних рис (К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, К. Платонов, А. Пуні та ін.), як прагнення особистості здійснювати певні якісь дії (В. Даль, Д. Ушаков), як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, установки (С. Максименко) [1;3].

Ми розробили структурно концептуальну модель психологічної готовності особистості до виходу на пенсію в період пізньої зрілості, яка може бути операціоналізована на емпіричному рівні.

Мета статті – виклад та інтерпретація результатів емпіричного дослідження структурно-функціональ-

них особливостей психологічної готовності особистості до виходу на пенсію в період пізньої зрілості.

Методи та методики. У структурі психологічної готовності до виходу на пенсію особистості визначалися фактори за допомогою факторного аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Емпіричним дослідженням було охоплено 201 особа – періоду пізньої зрілості (жінки – 50-55 років) та (чоловіки – 55-60 років) соціономічних професій “людина-людина” із різних регіонів Волинської області з них: 84 педагоги (42%), викладачів ВНЗ – 22 (11%), викладачів коледжу 18 – (9%), вихователів – 8 (4%), медиків – 18 (9%), державних службовців – 28 (14%), приватних підприємців – 23 (11%). Серед досліджуваних 172 жінки (86%), 29 чоловіків (14 %). Організація емпіричного дослідження методом “поперечних зрізів”, як передбачалося, дасть змогу виявити певні закономірності динаміки зовнішньої структури психологічної готовності особистості до виходу на пенсію [4], [5].

З метою встановлення провідних чинників основних структурних компонентів, що визначають психологічну готовність осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію, було проведено факторний аналіз результатів дослідження.

Для мінімізації кількості кореляційних зв’язків та визначення найбільш значущих, які становлять основу психологічної готовності до виходу на пенсію, було використано процедуру факторного аналізу методом головних компонент комп’ютерної програми SPSS. В результаті було виділено п’ять факторів, достатня кількість яких підтверджується статистичною значимістю (Sig.) (табл. 1). Проаналізуємо докладніше виділені фактори.

Як видно з таблиці, факторна структура психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію представлена з п’яти факторів: поведінковим (копінг), міжособистісний, комунікативний, інтелектуальний, емоційно-вольовий. Перший фактор – поведінковий. Найбільше негативне навантаження у факторі мають змінні дезадаптивність (-0,973), емо-

ційний дискомфорт (-0,895), зовнішній контроль (-0,894), неприйняття себе (-0,851), покора (0,685), що відповідає особливостям розвитку та діяльності особам пізньої зрілості нашого суспільства. Адже дійсно, особистість, котра завершує професійну діяльність,

погано пристосовується до життя пенсіонера, малорухлива, виконує пасивні ролі, відчуває залежність від членів родини, не задоволена собою, не займається спортом та активними видами відпочинку, інколи цікавиться громадськими справами, часто хворіє.

Таблиця 1. Факторна структура психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію

Фактор: 1	Фактор: 2	Фактор: 3	Фактор: 4	Фактор: 5
Поведінковий	Міжособистісний	Комунікативний	Інтелектуальний	Емоційно-вольовий
Дезадаптивність (0,973)	Адаптивність (0,912)	Комунікативні особливості, особливості міжособистісних взаємовідносин (0,767)	Інтелектуальні особливості (0,809)	Емоційно-вольові особливості (0,811)
Емоційний дискомфорт (0,895)	Прийняття себе (0,788)	Домінування (інтегральний показник) (0,625)	“Q1” консерватизм (0,560)	“Q4” напруженість (0,611)
Зовнішній контроль (0,894)	Внутрішній контроль (0,727)	“Е” домінантність (0,599)	Інтелект (0,548)	“О” тривожність (0,580)
Неприйняття себе (0,851)	Прийняття інших (0,672)	Домінування (0,576)	“Г” емоційна чуттєвість (0,500)	“G” моральна нормативність (0,537)
Покора (0,685)	Емоційний комфорт (0,597)	“F” безпечність (0,494)	“М” практичність (0,471)	“Q3” самодисципліна (контроль бажань) (0,305)

Слід зазначити, що ці поведінкові особливості пояснюють той факт, що пенсіонери є неактивними, тому що їх життя залежить від матеріальної сторони життя, від розміру пенсії. Тому особистість пізньої зрілості не має можливостей далі розвиватись. Хоча деякі, завершуючи професійну діяльність, стають активними громадськими діячами. Для осіб пізньої зрілості виконання ролей – спосіб самовираження, демонстрації власної життєвої позиції, системи цінностей. Вони не будуть виконувати ролі, які не відповідають їхнім життєвим принципам чи поглядам.

Таким чином, змістовно узагальнюючи компоненти, що увійшли до першого фактору, ми інтерпретуємо його як конативний фактор.

Другий фактор – міжособистісний – представлений адаптивністю (0,912), прийняттям себе (0,788), внутрішнім контролем (0,727), прийняттям інших (0,672), емоційним комфортом (0,597). Мотиваційна структура особистості відповідає таким особливостям: оцінка власної особистості (своєї незалежності й можливості будувати життя відповідно до особистих поглядів) і контроль власного життя. Отже, для людей характерно тримати під контролем усі аспекти прояву власного “Я” та процесу життєдіяльності загалом; прагнення зробити щось нове, унікальне; прагнення отримувати матеріальну віддачу від витрачених зусиль.

До третього фактора – комунікативний – увійшли: комунікативні особливості, особливості міжособистісних взаємовідносин (0,767), домінування (інтегральний показник) (0,625), “Е” домінантність (0,599), домінування (0,576), “F” безпечність (0,494). Важливою особливістю даного фактору осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію є взаємодія з навколишнім середовищем; надання переваги спілкуванню з родичами, друзями; прагнення присвячувати день власним інтересам; переважно виконання родинних обов’язків; розгляд своєї ролі в сім’ї; спілкування з онуками та їх виховання; бажання брати участь в обговоренні питань із друзями і членами родини; прагнення приносити користь суспільству і людству; захоплювати

свою улюблену діяльність (хобі) інших; зосередження на громадських справах; відчувати власну відповідальність за інших.

Показник комунікативних особливостей (0,767) увійшов до фактора, але в ньому він виступає більше як показник ініціативності й активності особистості. У третьому факторі показник комунікативних здібностей – це спосіб обміну інформацією, передачі власного досвіду, цінностей та установок, засіб, що дає можливість прояснити власну життєву позицію. У цьому випадку комунікацію розглядають як спосіб самовираження особистості.

Показник методики Кеттела домінантності увійшов із факторним навантаженням (0,599). Людям, у яких виражений цей фактор, притаманні або вони хочуть мати якості домінантної, керівної особистості, а саме: незалежність, сміливість, норавливість, серйозність. Водночас їм також властиві такі риси, як самовпевненість, хвалькуватість, конфліктність, безцеремонність. Майже завжди люди з вираженим фактором “Е” проявляють домінантність чи потяг до домінантності, лідерства через спілкування з іншими людьми.

Для людей із домінуванням характерна ініціативна позиція в житті, прагнення керувати власним життям. Показники охоплюють такі сторони життєдіяльності особистості, як наявність у людини цілей на майбутнє, відчуття емоційної насиченості й зацікавленості в сьогоденні, оцінку минулого (його продуктивності та наповненості сенсом).

Показник безпечності (фактор “F”) також увійшов до третього фактору з навантаженням (0,494). Цей показник можна проінтерпретувати як міру емоційності людини та її поріг емоційної чуттєвості. Люди цієї категорії здебільшого характеризуються обережністю, виваженістю, розсудливістю. Песимістичні у сприйнятті навколишнього світу. Турбуються про майбутнє, очікують невдачі, сумні та в’ялі.

Розглядаючи змінні, які увійшли до другого та третього факторів можна визначити його як мотиваційний, адже він включає оцінку власної особистості,

міжособистісні взаємовідносини, цінності, інтереси, стійкі установки, зростання вагомості пізнавальних мотивів.

До четвертого фактора – інтелектуальний – увійшли показники: інтелектуальні особливості (0,809), “Q1” консерватизм (0,560), інтелект (0,548), “I” емоційна чуттєвість (0,500), “M” практичність (0,471).

Цікавим є той факт, що до цього фактора увійшов показник інтелектуальності – інтелектуальні особливості (0,809), інтелект (0,548). Показник Кеттела “високий інтелект” відповідає людям із високими розумовими здібностями, які схильні доводити справу до кінця та навпаки, з низьким рівнем - не завершувати справу.

Показник “Q1” консерватизм (0,560) вказує на стійкість до традиційних труднощів. Особистість з сумнівом відноситься до нових ідей, схильна до моралізації та повчань, не сприймає переміни і не цікавиться аналітичними та інтелектуальними думками.

Інший показник багатофакторного дослідження особистості Кеттела, який увійшов до четвертого фактору з позитивним факторним навантаженням (0,500) – це запрограмована емоційна чуттєвість (фактор “I”). Емоційна чуттєвість притаманна м’яким, ніжним людям, що потребують від інших допомоги та співчуття. Це нетерплячі, м’які до себе та до інших люди, що звикли діяти інтуїтивно. Завдяки розвинутій інтуїції вони відчують, як краще себе продемонструвати, які сторони їх особистості будуть привабливішими в різних ситуаціях, і тому досягають потрібного їм результату. Схильні до емпатії, співчуття, співпереживання і розуміння інших людей.

Четвертий показник методики Кеттела, що увійшов до четвертого фактору – це практичність, фактор “M” (0,471). Він характеризує особистість як добросовісну, надійну, спокійну, здатну серйозно підходити до вирішення складних життєвих ситуацій, зайняту влаштуванням власних справ і розв’язанням практичних питань. Особистість орієнтується на зовнішню реальність і дотримується загальноприйнятих нормам.

Усе зазначене дає змогу визначити четвертий фактор як когнітивний.

П’ятий фактор – емоційно-вольовий – увійшли показники: емоційно-вольові особливості (0,811), “Q4” напруженість (0,611), “O” тривожність (0,580), “G” моральна нормативність (0,537), “Q3” самодисципліна (контроль бажань) (0,305).

Особистість, якій притаманні високі показники емоційно-вольових особливостей, виявляє здатність до керування власними емоціями та настроєм, уміє знаходити адекватне пояснення та реалістичне вираження власним емоціям. Особистість, яка у своєму профілі особистості має фактор “емоційно-вольових особливостей”, краще підготовлена до успішного виконання поставлених перед нею завдань, вона більш спокійна та впевнена у своїх вчинках, ніж інші. Також вона має реалістичне ставлення до життя, стійкі в часі інтереси, уміє “тримати себе в руках”, їй не притаманно впадати в паніку через невдачі.

Другий показник, який увійшов до п’ятого фактору з факторним навантаженням (0,611) – напруженість (фактор “Q4”). Цей показник демонструє здатність до

вираження збудження та напруги. Люди цієї категорії неспокійні, непосидючі, у поведінці помітна нервова напруга.

Показник “O” тривожність становить (0,580) і характеризує особистість з властивою їй тривожністю, депресивністю, вразливістю.

Четвертий показник методики Кеттела, який також увійшов до п’ятого фактору – це показник моральної нормативності (фактор “G”). Його факторна вага становить 0,537. Моральна нормативність – це фактор, пов’язаний із регулюванням особистістю власної поведінки відносно моральних цінностей. У певному сенсі, це контроль над проявом власної особистості. Людей цієї категорії характеризують як зібраних, дисциплінованих, стійких, відповідальних та уважних до тих, хто їх оточує.

Фактор “Q3” – самодисципліна (контроль бажань) – увійшов до п’ятого фактору з факторною вагою 0,305. Цим людям властивий високий самоконтроль емоцій та власної поведінки. Вони усвідомлюють вимоги, які висуває соціальне оточення, і формують власну поведінку відповідно до означених соціальних вимог та норм моралі. У них сформоване уявлення щодо власного ідеалу та щодо того, де і як вони можуть реалізувати власні можливості. Орієнтуючись на цей образ “ідеального Я”, вони керують власною поведінкою для того, щоб переконати інших, що вони насправді вже такі. Даний фактор визначає рівень внутрішнього контролю поведінки.

Змістовно узагальнюючи показники, що увійшли до п’ятого фактору, ми інтерпретуємо його як емоційно-вольовий.

Отже, здійснивши аналіз емпіричних досліджень, ми виокремили основні фактори, що дало змогу схематично зобразити основні чинники психологічної готовності до виходу на пенсію, які співпадають з концептуальною моделлю психологічної готовності осіб до виходу на пенсію в період пізньої зрілості.

Виокремлення психологічної готовності до виходу на пенсію на основі емпіричного дослідження необхідно для того, щоб усвідомлюючи особливості розвитку психологічної готовності в нормі, можливо виокремити і проаналізувати чинники, які негативно впливають на готовність в цілому.

Знання закономірностей розвитку психологічної готовності до виходу на пенсію та особливостей прояву кожного його компонента, необхідно також для правильної діагностики порушень та побудови корекційної роботи з особами пізньої зрілості.

Факторна структура психологічної готовності до виходу на пенсію указує на провідну роль емоційно-вольового компонента, когнітивного компоненту, мотиваційного компоненту та негативним розвитком конативного компоненту.

Висновки. Динаміка розвитку структури психологічної готовності особистості до виходу на пенсію полягає в інтеграції – через об’єднання окремих частин у єдине ціле. Виявлено п’ять факторів структури психологічної готовності особистості до виходу на пенсію в період пізньої зрілості: поведінковий, міжособистісний, комунікативний, інтелектуальний, емоційно-вольовий.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Белоусов В.В. Темперамент и деятельность: Учеб. Пособие / В.В. Белоусов. – Пятигорск, 1990. – 256 с.
Belousov V.V. Temperament i deyatelnost [Temperament and activities]: Ucheb. Posobie / V.V. Belousov. Pyatigorsk, 1990. – 256 s.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – Москва, 1998.
Dal V. Tolkovy slovar zhivago velikorussskogo yazyka [DICTIONARY living Great-Yazikov] / V. Dal. – Moskva, 1998.
3. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности. / М.И.Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск: Из-во БГУ, 1976. – 175 с.
Dyachenko M.I., Kandybovitch L.A. Psychologitichesky problemy gotovnosti k deyatelnosti.[Psychological problems Preparedness] – Minsk: Is-vo BGU, 1976. – 175 s.
4. Самыгин С.И. Возрастная психология для студентов / С.И. Самыгин, Т.Г.Никуленко, С.А.Сущенко.– Ростов н/Д: Феникс. 2010. – 220 с.
Samygin S.I. Vozrastnaya psichologiya dla studentov [Developmental psychology for students] / S.I. Samygin, T.G. Nikulenko, S.A. Suchchenko. – Rostov n/D; Phoenix. 2010. – 220 s.
5. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер . – СПб.: Питер. 1999. – 608 с.
Hyell L. Teoriya lichnosti (Osnovnye polozheniya, issledovaniya i primeneniye) [Theories of Personality (Key provisions, research and application)] / L. Hyell, D Sigler. – SPb.: Peter. 1999. – 608 s.

Magdisyuk L.I. The factor structure of psychological readiness of a person to retire

Abstract. The article is devoted to the problem of an empirical study of structural-functional peculiarities of the structure of psychological readiness of the individual to retirement. The article analyzes the results of the structure of psychological readiness of the individual to retirement age groups - period “late maturity” by using the method of factor analysis. Outline core content and interpretation of the obtained factors. In the main part of the work the results of the research, which was attended by people aged 50 to 60 years. The results of content analysis of the factors able to determine the dynamics of the development patterns of psychological readiness of the individual to retirement. Development occurs through integration - the integration of separate parts in a single whole, acquiring new qualities. Generalization of individual parts leads to the appearance of the five factors in the late period of maturity, which demonstrate clear orientation of the person on the willingness to retirement: behavioral, interpersonal, communication, intellectual, emotional. Scientific novelty of the work consists in that for the first time at the empirical level was investigated the relationship between psychological readiness and personal manifestations of man. The obtained results can be used to create programs and training sessions.

Keywords: *psychological readiness, late maturity, retirement, external structure, components of psychological readiness, factor analysis*

Магдисюк Л.И. Факторная структура психологической готовности личности к выходу на пенсию

Аннотация. Статья посвящена проблеме эмпирического исследования структурно-функциональных особенностей структуры психологической готовности личности к выходу на пенсию. В статье проанализированы результаты исследования структуры психологической готовности личности к выходу на пенсию возрастной группы - периода “поздней зрелости” с помощью метода факторного анализа. Изложены основное содержание и интерпретацию полученных факторов. В основной части работы приведены результаты исследования, в котором приняли участие лица в возрасте от 50 до 60 лет. Результаты анализа содержания факторов дают возможность определить динамику развития структуры психологической готовности личности к выходу на пенсию. Развитие происходит через интеграцию - объединение отдельных частей в единое целое, приобретая новые качества. Генерализация отдельных частей приводит к появлению пяти факторов в период поздней зрелости, которые обнаруживают четкую направленность личности на готовность к выходу на пенсию: поведенческий, межличностный, коммуникативный, интеллектуальный, эмоционально-волевой. Научная новизна работы заключается в том, что впервые на эмпирическом уровне была исследована взаимосвязь между психологической готовностью и личностными проявлениями человека. Полученные результаты могут быть использованы для создания программ и тренинговых занятий.

Ключевые слова: *психологическая готовность, поздняя зрелость, выход на пенсию, внешняя структура, компоненты психологической готовности, факторный анализ*